

Multiculturaliteit en journalistiek in Nederland

Essay waarvan in eerdere versies:

- I. Presentatie, congres *Journalistieke cultuur in de 20ste eeuw* (28 juni 2000)
- II. Hoofdstuk, getiteld: 'Gekleurd nieuws: journalistiek voor een multiculturele samenleving', in: Bardoel, J., Vos, C., Vree, F. van, Wijffjes, H. (redactie), *Journalistieke cultuur in Nederland*, pp.446-463. Uitgever: Amsterdam University Press.
- III. Bijdrage, getiteld: 'Interculturalisering en media', in: Barneveld, M., Najand, S. (redactie), *Underground Theory 2002*, pp.125-131. Uitgegeven door: Stichting InterArt, Arnhem.

Dr Mark Deuze
Email: deuze@pscw.uva.nl
Telefoon: 020 525 4816
url: <http://home.pscw.uva.nl/deuze>

Titel: Multiculturaliteit en journalistiek in Nederland¹

Introductie

De commotie in met name de media en de politiek rondom het ‘multiculturele drama’, zoals dit verwoord werd door publicist Paul Scheffer in het NRC Handelsblad van 29 januari 2000 heeft onder meer laten zien hoe actueel en belangrijk deze maatschappelijke kwestie is voor de (rol van de) media en journalisten in Nederland, vooral in de Randstad.² De wijze waarop het multiculturele debat gevoerd wordt – verschillen benadrukken dan wel ontkennen, problemen signaleren of interpreteren, taboes doorbreken dan wel omzeilen – resoneert sterk in de media en de journalistiek. De wetenschappelijke en vak-literatuur in met name Europa, Noord-Amerika en Australië heeft zich ook juist de laatste jaren nadrukkelijk gebogen over de rol van de nieuwsmedia in de multiculturele samenleving.³

In dit essay wordt de discussie die in de media en de wetenschap wordt gevoerd ten aanzien van de multiculturalisering van de samenleving ontleed in termen van hoe journalisten om (kunnen) gaan met deze brede en complexe thematiek. Multiculturaliteit – hier opgevat als verzamelterm voor culturele diversiteit en het groeiend besef daarvan in alle lagen van de samenleving - is daartoe op drie niveaus te onderscheiden: kennis, representatie en verantwoordelijkheid. Deze driedeling is gemaakt aan de hand van literatuurstudie en gesprekken met journalisten van verschillende media (in de loop van 2000), verantwoordelijk voor de verslaggeving over multiculturele onderwerpen.⁴ Bij kennis gaat het om de vraag: wat weten journalisten van migrantculturen? Representatie heeft met name betrekking op beeldvorming over migranten, ‘kleurrijkheid’ op de werkvloer en in de verslaggeving. De brede thematiek rondom journalistieke verantwoordelijkheid handelt over de verwachtingen ten aanzien van nieuwsmedia in de verschillende rollen die journalisten (kunnen) spelen in de Nederlandse multiculturele democratie.

Als primair materiaal voor deze bijdrage wordt gebruik gemaakt van de resultaten van een enquête onder ruim duizend Nederlandse journalisten (fulltime, parttime of freelance werkende voor alle media-typen), een kritische evaluatie van bestaand onderzoek in Nederland aangaande media en de multiculturele samenleving en gesprekken met experts in het veld: media, onderwijsinstellingen en belangenorganisaties.⁵ Allereerst worden de problematiek, context en gehanteerde definities van het onderhavige project uiteengezet, waarna de drie niveaus elk in onderdelen verder worden uitgewerkt aan de hand van het onderzoeksmateriaal.

Problematiek en context

Nederland is een multiculturele samenleving, waar etnische diversiteit opgevat wordt als ontstaan uit de migratie en (blijvende) vestiging in Nederland van mensen en families uit het buitenland.⁶ Anno 2002 wonen er volgens het CBS ongeveer drie miljoen (eerste en tweede generatie) allochtonen in Nederland - 18 procent van de bevolking – welke brede bevolkingsgroep vooral in de Randstad woont en werkt.⁷ Deze multiculturele verhoudingen – dynamisch als ze zijn – hebben een effect op de journalistiek van ons land, daar waar het gaat om de berichtgeving over en de vertegenwoordiging van minderheden in media. De wijze waarop etnische minderheden in het nieuws komen – met een ander woord: beeldvorming - is

een belangrijk thema in de multiculturalisering van de Nederlandse maatschappij en zet het professionele zelfbeeld van de journalist als ‘neutrale buitenstaander’ onder druk.⁸ De journalistieke besluitvorming wordt door wetenschappers en belangenorganisaties nogal eens beschuldigd van het uitgaan van een exclusief autochtoon (of: wit) perspectief, zowel in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw in het werk van bijvoorbeeld Teun van Dijk als meer recent in debatten georganiseerd door bijvoorbeeld belangenorganisaties als het bureau Migranten en Media (hierna: MenM) van de Nederlandse Vereniging voor Journalisten (NVJ), de Stichting Miramedia (voorheen Stichting Omroep Allochtonen), of het Bedrijfsfonds voor de Pers.⁹ Naast dit debat over de berichtgeving oefenen overheid en maatschappelijke organisaties druk uit op mediabedrijven om meer mensen met diverse etnische achtergronden op te nemen in het personeelsbestand – vooral op redactieniveau. Alle bedrijven met 35 of meer employees worden door de wetgever verplicht een getrouwe afspiegeling te vormen van de etnische samenstelling van de Nederlandse samenleving en daartoe een registratie bij te houden (de zgn. ‘Wet Samen’); een eis waar met name mediabedrijven niet aan lijken te voldoen, ondanks het feit dat deze regeling ook expliciet in de CAO is opgenomen.¹⁰

Uit een door de bureau MenM geïnitieerd rapport over de stand van zaken in het onderzoek naar aspecten van de productie, distributie en receptie van media-inhoud betreffende migranten in Nederland kwam in 1998 naar voren dat op het terrein van productieprocessen in de media nog nauwelijks informatie bestaat.¹¹ Sinds dit rapport uit 1998 zijn er verschillende initiatieven ontplooid ten aanzien van onderzoek op het gebied van media en migranten. Een voorbeeld daarvan is het doorlopende *Monitor racisme en extreem-rechts* project van het Leids Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (LISWO), waarvan in 1998 een rapportage over de rol van de media en journalisten in het bijzonder verscheen. Hier moet daarnaast met name genoemd worden het proefschrift van Andra Leurdijk (uit 1999), waarin programmamakers bij de landelijke televisie uitgebreid aan het woord werden gelaten over hun visie op de multiculturele samenleving. Een jaar later promoveerde Maurice Vergeer in Nijmegen op een studie naar de relatie tussen blootstelling aan media en opvattingen over etnische minderheden – waaruit onder meer bleek dat negatieve berichtgeving niet automatisch negatieve beeldvorming bij krantenlezers veroorzaakt. Garjan Sterk, projectleider bij het NOS-initiatief ‘Meer van Anders’, stelde in 2000 namens het bureau MenM een boekje over media en allochtonen samen, waarin onderzoek en essays op het gebied van de journalistiek in de multiculturele samenleving bijeen kwamen. Een nieuw samenwerkingsorgaan van werkgevers en werknemers in de media (Nederlands Uitgevers Verbond, NVJ, stichting Regionale Omroep Overleg en Samenwerking) met de naam *Mixed Media* werkt sinds augustus 2000 aan onderzoek en begeleiding van allochtone journalisten bij het verwerven van werk in de media. De Mediagroep van de universiteit van Nijmegen stelde eind 2000 een Cd-rom samen, waarop verschillend onderzoek op dit terrein op een (voor met name journalisten en studenten) toegankelijke manier bijeen is gebracht. Ook moet genoemd worden het Landelijk Bureau voor Racismebestrijding (LBR), welke organisatie in 2001 een uitgebreid en geannoteerd literatuuroverzicht over media en beeldvorming uit bracht. Bij het in dit essay geciteerde journalistenonderzoek is eveneens nadrukkelijk aandacht gegeven aan de multiculturele context waarin de Nederlandse journalistiek haar werk doet.¹²

Wat dit (toegegeven summiere) overzicht duidelijke moge maken, is dat het onderwerp juist de laatste jaren bijzonder hoog op de maatschappelijke en media-agenda staat – een situatie vergelijkbaar met

andere Westerse landen zoals Engeland en de Verenigde Staten.¹³ Om deze discussie als het gaat om media-productie goed te kunnen voeren, ga ik in deze bijdrage de thematiek in kaart brengen aan de hand van de driedeling: kennis, representatie en verantwoordelijkheid.

1. Kennis

Het kennisniveau van de beroepsbeoefenaren in de media is op de agenda gezet door verschillende belangenorganisaties (Miramedia, Mixed Media, MenM, Meer van Anders), journalisten en wetenschappers. In verschillende publicaties en publieke debatten werd de laatste twee decennia stelselmatig de zorg uitgesproken dat Nederlandse (autochtone) journalisten over het algemeen te weinig moeite lijken te doen om meer te leren van verschillende culturen en etniciteiten in het land, waardoor men er maar niet in lijkt te slagen migranten op een niet-stereotyperende manier in het nieuws te brengen. Hierdoor zouden de media ook het contact met nieuwe doelgroepen verliezen – en daardoor ook met potentiële nieuwe collega's met verschillende etnische achtergronden.¹⁴ Een voorbeeld van een 'tegenmaatregel' van deze organisaties is het verschijnen van een allochtone deskundigengids gevuld met namen en adressen van allochtone experts op allerlei terreinen nuttig voor de journalist.¹⁵ Toch blijken volgens deze organisaties slechts weinig journalisten gebruik te maken van een dergelijke voorziening.

De zeven formele journalistenopleidingen in Nederland (vier HBO, drie WO) besteden anno 2000 nauwelijks structurele aandacht aan de multiculturele samenleving. De enige uitzondering is de Christelijke Hogeschool te Ede, waar studenten verplicht enkele colleges over verschillende culturen in het eerste jaar volgen en in hun derde jaar op stage naar een zogenaamd 'Derde Wereld'-land moeten.¹⁶ Het daarbuiten vrijwel uitblijven van onderwijs en training op het specifieke terrein van de journalistiek in relatie tot verschillende culturen en etniciteiten draagt ongetwijfeld bij aan de verwijten van maatschappelijke organisaties en de politiek aan het adres van de media.¹⁷ De meeste HBO-opleidingen kiezen er in het beleid voor om multiculturaliteit als structureel onderdeel van het gehele curriculum aan te bieden. Uit recent onderzoek blijkt echter, dat de uitvoering in de praktijk sterk afhankelijk is van een enkele enthousiaste docent of kritische student.¹⁸

2. Representatie¹⁹

Het meest 'zichtbare' aspect van journalistiek in de Nederlandse multiculturele samenleving is de representatie van etnische minderheden bij redacties, in de netwerken van journalisten en uiteindelijk in het nieuws. Over het algemeen wordt aangenomen dat bij de media in Nederland slechts zeer weinig (schattingen variëren van 1% tot 4%) journalisten met een migrantenachtergrond werkzaam zijn. Het landelijke journalistenonderzoek uit 2000 stelde dit percentage op 2 procent.²⁰ Dit beeld bestaat ook elders, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de tienjaarlijkse journalistensurveys in de Verenigde Staten van David Weaver en Cleveland Wilhoit, of in Engeland.²¹ In Amerika is 9% van de journalisten afkomstig uit een etnische minderheidsgroep, in Groot-Brittannië is 1% van alle journalisten van allochtone afkomst. De Amerikanen opperden dat wel eens te maken zou kunnen hebben met de traditionele 'witte' cultuur op de gemiddelde redactie, waardoor het voor minderheden moeilijker zou zijn om zichzelf in het beroep te handhaven of zelfs om überhaupt een baan te krijgen.²² Deze conclusie lijkt verder gesteund door onderzoek in zowel Nederland als de Verenigde Staten naar de manier waarop vacatures bij mediabedrijven voor via eigen netwerken ingevuld worden en de slechte ervaringen met het geforceerd

opleiden en plaatsen van allochtonen op dagbladredacties in de periode 1994-1996.²³

Het pleidooi voor een meer kleurrijke of etnische diverse redactie gaat uit van de veronderstelling dat het aannemen van meer journalisten met verschillende etnische achtergronden gelijk staat aan meer diversiteit in de verslaggeving. Deze aanname is daarmee te vergelijken met de discussies in vooral de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw over de positie van vrouwen in de Nederlandse journalistiek.²⁴ Dit debat draait om de vraag of de persoonlijke achtergrond van de individuele journalist – gender, etniciteit, sociale omgeving – een directe invloed heeft op nieuwswaarden en –besluitvorming. Hallin suggereert bijvoorbeeld dat de rol van vrouwen in de journalistiek een voornamelijk oorzaak is van het ‘nieuws’ worden van het persoonlijke, ofwel de verspreiding van de notie van ‘het persoonlijke is politiek’.²⁵ Van Zoonen beargumenteert dat er in de media duidelijk sprake is van specifieke ‘feminiene’ (cf. de roddelbladen) en ‘masculiene’ (cf. de parlementaire verslaggeving) domeinen in de journalistiek.²⁶ Dergelijke conclusies zijn geadopteerd door de pleitbezorgers voor de ‘kleurrijke redactie’ in Nederland.²⁷

In het wetenschappelijke onderzoek naar invloedsfactoren op journalistiek handelen is de consensus echter, dat de socialisatie op de werkvloer het sterkst de nieuwssselectie en –weergave van de media lijkt te bepalen. Deze conclusie lijkt gesteund door empirisch en theoretisch werk in met name de tweede helft van de 20ste eeuw.²⁸ Surveys onder journalisten met verschillende etnische achtergronden laten daarnaast zien dat er geen verschillen in waarden, normen of rolpercepties te vinden zijn tussen bijvoorbeeld ‘witte’ en ‘zwarte’ verslaggevers.²⁹ Toch suggereren de ontwikkelingen in de mediasector in met name het laatste decennium dat een heroverweging van de ‘socialisatie-conclusie’ de moeite waard is. Het groeiende aantal freelancers en onafhankelijke journalisten – wereldwijd is het gemiddelde 23%, in Nederland is 21% freelancer - is een voorbeeld hiervan.³⁰ Daarnaast lijken steeds meer journalisten voor verschillende media (-typen, -titels en –genres) tegelijkertijd te werken, waardoor zij binnen één of meer mediabedrijven in verschillende redacties komen te werken. Socialisatie werkt ook vooral bij redacties waar een grote mate van stabiliteit en traditie heerst – iets wat voor veel redacties van publiekstijdschriften en nieuwsprogramma's op (commerciële) televisie niet geldt, aangezien daar veel meer dan elders in de journalistiek gewerkt wordt met tijdelijke en parttime-werkkrachten, en waar de looptijd per rubriek, programma, of zelfs titel te kort lijkt om van een ‘ingesleten’ redactiecultuur te kunnen spreken.³¹ Tot slot suggereren trends als toenemende individualisering, flexibilisering van de arbeidsmarkt, populariteit (onder journalisten) van interpretatieve verslaggeving en het afkalven van bijvoorbeeld traditionele werkgevers- of zelfs zuilenloyaliteit dat er steeds meer ruimte is voor ‘verpersoonlijking’ van het nieuws.³² De wisselwerking tussen (collectieve) structuur en (individuele) subjectiviteit lijkt tegenwoordig meer een rol te spelen in de totstandkoming van media-inhoud, hetgeen het argument ten faveure van meer interne dynamiek en diversiteit op de redactionele werkvloer aan kracht doet winnen.

Een laatste element in het debat over representatie vormt de sociologie van nieuwsbronnen. Mediastudies op basis van inhoudsanalyses suggereren consequent dat journalisten in hun berichtgeving sterk leunen op officiële dan wel elitaire bronnen – gebruik makend van een netwerk van voornamelijk ‘witte’ bronnen in overheid en zakenleven, hetgeen de deelname van minderheden uit lijkt te sluiten.³³ Dergelijke conclusies worden ook in Nederlands onderzoek getrokken.³⁴ Tegenargumenten richten zich met name op het nogal

ongedifferentieerde karakter van het concept 'elite' in dergelijke studies, of wijzen op het feit dat veel onderzoekers blind lijken te zijn voor de significante moeite die redacties lijken te doen om minderheden wel degelijk aan bod te laten komen.³⁵ Een belangrijk gevolg van de debatten in en over de journalistiek in Nederland na de moord op politicus Pim Fortuyn (6 mei 2002) en de daaropvolgende kritiek jegens media en politiek is bijvoorbeeld, dat steeds meer redacties nadrukkelijk het perspectief van 'niet-elitaire' bronnen op willen zoeken.³⁶

3. *Verantwoordelijkheid*

De multiculturele context van de Nederlandse samenleving speelt name een rol in de – formulering en beleving van - maatschappelijke opvattingen dan wel sociale verantwoordelijkheden van journalisten.³⁷ Hoe media om zouden moeten gaan met verschillende (migrant-) culturen, etnische identiteiten, wat te doen met extreem-rechtse groepen en politici en het gevaar van eenzijdige verslaggeving en (daarmee) stereotypering van 'de ander' zijn daarbij maatschappelijk en journalistiek gezien gevoelige kwesties. Dergelijke vragen gaan uit van de impliciete veronderstelling – ook dominant in de wetenschappelijke literatuur ter zake – dat journalisten een bepaalde verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van hun sleutelpositie in een democratie.³⁸ Deze verantwoordelijkheid geldt dan met name op het gebied van afspiegeling en controle: de media als representatieve spiegel van de maatschappij en controleur ('waakhond') van diens instellingen. Daarnaast zou deze verantwoordelijkheid met name in ons land gelden voor het bieden van toegang tot de media van een brede verscheidenheid van stemmen in de samenleving. Uit onderzoek blijkt echter tamelijk consistent dat de media over het algemeen vooral de zienswijze en stem van de dominante – 'witte' – cultuur en machtsstructuur in Westerse samenleving weergeven, dan wel vertegenwoordigen.³⁹ In Nederland is vooral het werk van Teun van Dijk op dit terrein bekend – of liever: berucht. Van Dijk publiceerde in 1983 een geruchtmakend boek over de Nederlandse verslaggeving rondom migranten, waarin hij concludeerde dat de pers een systematisch racisme reflecteert. Deze conclusie leverde de taalwetenschapper vele felle reacties op – met name vanuit de media zelf, waar nogal eens werd gewezen op het gegeven dat Van Dijk niet zou weten hoe het journalistieke proces in elkaar zit. Van Dijk werkte zijn bevindingen in een later stadium verder uit met inhoudsanalyses in andere landen zoals Groot-Brittannië.⁴⁰

Aan het einde van de jaren negentig (van de 20ste eeuw) werden journalisten in de omroep en de pers aan de tand gevoeld over hun opvattingen ten opzichte van de verslaggeving van onderwerpen rondom de multiculturele samenleving en extreem-rechts in Nederland.⁴¹ Een conclusie van deze twee studies is dat met name de programmamakers vinden dat journalisten de problematische zijde van de multiculturalisering van de Nederlandse samenleving te lang genegeerd hebben. De collega's van de pers daarentegen deelden een dergelijke activistische dan wel confronterende opvatting niet; de participanten van het onderzoek lieten blijken de 'klassieke' journalistieke taak van het neutraal registreren belangrijker te vinden. Het werd in deze onderzoeken – later door scriptiestudenten nog wel eens herhaald onder programmamakers bij lokale en landelijke publieke omroepen, makers van populair televisiedrama en verslaggevers bij regionale dagbladen – echter vooral duidelijk, dat deze perspectieven door de media professionals niet eenduidig, noch principieel houdbaar zijn: soms verklaart men zich 'kleurenblind', op een ander moment tijdens het gesprek belijdt dezelfde geïnterviewde een rol als kritische duider van het multiculturele drama. De verschillende visies en het pluralisme in rolopvattingen op dit terrein laten

zien dat de multiculturele samenleving opgevat kan worden als een arena waar verschillende en soms tegenstrijdige noties van professionele journalistiek(e verantwoordelijkheden) met elkaar botsen.

Multiculturaliteit en journalistiek in Nederland

De drie niveaus van de discussie rondom de multiculturalisering van de media worden aan de hand van de hieraan voorafgaande schets verder behandeld. Daarbij wordt binnen het thema ‘kennis’ specifiek aandacht besteed aan: de plaats van multiculturele thematiek binnen de (journalisten-) opleiding, nascholing, training; de concrete kennis van journalisten (in het algemeen) over verschillende culturen en etnische achtergronden van (delen van) de Nederlandse bevolking; en aan bronnen van kennis (persoonlijk vs. professioneel), en het bij- en *up-to-date* houden van kennis. Als het gaat over ‘representatie’ wordt in deze bijdrage nadrukkelijk gekeken naar vertegenwoordiging op redactioneel niveau en bij sollicitatie(procedure)s, de invulling van vacatures, en de in- en doorstroom van allochtone journalisten; maar ook naar representatie in termen van de (sociologie van) bronnen, zegslieden, deskundigen; en in termen van de verhouding tussen journalisten en ‘het publiek’. Tot slot komt het thema ‘verantwoordelijkheid’ aan bod aan de hand van een discussie over de vraag in hoeverre de journalistiek van / over de multiculturele samenleving anders is of kan zijn in termen van de sociale en maatschappelijke functies van journalisten; hoe journalisten middels taalgebruik en rolpercepties omgaan met hun verantwoordelijkheden; en hoe de voortschrijdende commercialisering van de media van invloed is op de journalistieke verslaggeving van en over de multiculturele samenleving.

Het empirische onderzoeksmateriaal voor deze bijdrage bestaat uit een secundaire analyse van de literatuur betreffende onderzoek naar migranten en media en een analyse van primaire data uit het journalistenonderzoek van de auteur dezes bij de *Amsterdam School of Communications Research*, ASCoR.⁴² Gedurende de maanden augustus tot december 1999 en februari 2000 werden in totaal 944 Nederlandse journalisten telefonisch geïnterviewd. Het grootste deel van deze groep werd systematisch geselecteerd uit het actieve ledenbestand van de NVJ. Daarbij werden 157 journalisten apart benaderd via het bureau MenM en Miramedia (destijds nog bekend als de Stichting Omroep Allochtonen), dit met de bedoeling op deze manier meer allochtone journalisten in de steekproef te betrekken. Doel van het project was het zo breed mogelijk in kaart brengen van de beroepsomstandigheden, achtergrond en sociale demografie van de journalistiek in ons land.

Kennisniveau en scholing

Hiervoor is al beschreven hoe summier de multiculturele context op journalistiek opleidingsniveau aan bod komt. Rondvraag langs de zeven verschillende instellingen op dit terrein leert dat de thematiek rondom de multiculturalisering van Nederland over het algemeen hooguit als onderdeel van bredere maatschappijvakken aan bod komt, hoewel het de intentie is van alle opleidingen de multiculturaliteit van Nederland te ‘verweven’ in alle onderdelen van de opleiding. Twee expliciete uitzonderingen zijn daarop te maken: allereerst het programma van colleges en een (sterk aangeraden) verblijf in een ‘niet-Westers’ buitenland van de Christelijke Hogeschool in Ede, daarnaast het keuzevak en de afstudeer-differentiatie *Interculturele Communicatie* van de School voor Journalistiek te Utrecht. Hierbij worden studenten met name geconfronteerd met hun eigen kennis (of juist het gebrek daaraan) over de verschillende migrantculturen die Nederland rijk is. Dit alles laat onverlet dat de verschillende scholen wel degelijk

steeds meer aandacht (willen) besteden aan de brede multiculturele thematiek, hetgeen bijvoorbeeld uiting krijgt in vakken over verschillende (wereld-) religies en colleges rondom speciale thema's als integratie en migratie. Uit gesprekken met studenten blijkt echter, dat in de praktijk van het voltooien van de opleiding hiervan slechts weinig bekijft. Vooral dit ontbreken van een algemene kennisbasis bij de HBO-studenten – blijkens de landelijke survey toch 31% van alle Nederlandse journalisten op dit moment en de overgrote meerderheid (68%) van de verslaggevers jonger dan 30 jaar – zou een problematisch aspect kunnen zijn voor zowel de huidige als de toekomstige verslaggeving van deze professionals over en binnen verschillende culturen en etniciteiten. Voor inmiddels werkende journalisten werd er in 1999-2000 tweemaal per jaar de nascholingscursus 'Journalistiek in de multiculturele samenleving' aangeboden door de Tilburgse journalistenopleiding. Met het vertrek van de verantwoordelijk docent (en door zeer geringe belangstelling) is deze cursus op de lange baan geschoven.

Kennisniveau en professionalisering

De Nederlandse journalistiek heeft zich met name in de tweede helft van de 20ste eeuw geprofessionaliseerd en als zodanig losgewrikt van religieuze en ideologische belangen en invloeden.⁴³ Hoewel de journalistiek geen professie in klassieke zin is – er ontbreekt een wettelijke code of toelatingstoets bijvoorbeeld – mag verondersteld worden dat het beroep een breed gedragen structuur van organisatie, specialisatie en kennis kent. Een kenmerk van professionalisering in de journalistiek is de indeling van de redactie in bepaalde portefeuilles, ofwel specialismen. Dit roept de vraag op of onderwerpen betreffende de multiculturele samenleving een *portefeuille* nodig hebben zoals bijvoorbeeld de Sport, Kunst of de Parlementaire redactie. Een belronde langs de landelijke dagbladen en opinietijdschriften leert dat er overal wel specialisten rondlopen, maar dat er geen sprake is van een professionele formalisering van hun rol binnen de redactie; "*het is gewoon zo gegroeid*" zoals één redacteur meldde (een aantal specialisten blijkt speciaal aangesteld naar aanleiding van de zogenaamde 'Scheffer-discussie' van januari 2000). In het kader van de professionalisering van de Nederlandse journalistiek lijkt dit aspect een afweging tussen het formeel dan wel informeel scheppen van een specialisatie op de werkvloer – waarmee het veelomvattende onderwerp wordt geïsoleerd – dan wel het ontwikkelen wat door één van de door ons geïnterviewden "*de multiculturele competentie van alle journalisten op de redactie*" wordt genoemd. Dat laatste suggereert dat er toch extra scholing nodig kan zijn en werpt de vraag op, wat dan precies een 'multiculturele competentie' is.

Kennisniveau: bronnen van kennis

De bestaande kennis over allochtonen, migranten, andere culturen enzovoorts lijkt bij journalisten niet per definitie te rusten in 'aan den lijve' ervaringen. Eén dagbladjournalist in ons project vertelde in het interview over zijn verblijf van een jaar in Rotterdam-Delftshaven met de bedoeling meer inzicht te krijgen in de leefwereld van mensen in zogenaamde 'achterstandswijken'. Uit onze telefonische survey blijkt dat Nederlandse journalisten over het algemeen veel minder belang hechten aan contacten met het publiek dan aan de feedback van collega's en superieuren. Journalisten ontvangen wellicht mede daardoor weinig tot geen reacties van het (al dan niet allochtone) publiek. Deze cijfers suggereren dat journalisten in Nederland weinig ervaringskennis opdoen als het gaat om de etnische verscheidenheid van vooral het leven in delen van de Randstad. Desondanks blijkt uit onze serie diepte-interviews dat de gespecialiseerde

journalisten bij de landelijke en Randstedelijke media wel degelijk gebruik maken van tal van bronnen om op de hoogte te blijven – zoals boeken, tijdschriften, publieke debatten, et cetera. Deze verslaggevers merken echter op dat hun collega's dit niet doen, hetgeen de 'scheve' verhouding van kennisniveau in het nieuws mede verklaart. Een mogelijke nieuwe bron van kennis is het *World Wide Web*: inmiddels zijn er tal van uitgebreide multiculturele sites en netwerken in Nederland online, zoals www.multicultureelplein.nl, www.kleurrijk.net en de sites van *Miramedia* (www.miramedia.nl) of MenM (www.beeldvorming.net) bijvoorbeeld. Uit de landelijke survey blijkt daarbij dat ongeveer tweederde van alle journalisten bijna dagelijks gebruik maakt van internet. Toch is ook dit een vorm van individuele kennisgaring, daar waar het op een redactie wellicht om kennisdeling zou kunnen of moeten gaan. De gesprekken met multiculturele specialisten suggereren in ieder geval, dat er op elke redactie wel goed ingevoerde mensen met kennis van zaken rondlopen – maar er wordt volgens hen van deze expertise slechts weinig gebruik gemaakt.

Representatie: op redactioneel niveau

Uit het algemene gedeelte van de survey blijkt dat 2% van de journalisten een 'niet-Nederlandse' etniciteit aangaven. Via de instellingen *Miramedia* en MenM kwamen we in het onderzoek in contact met nog eens 74 journalisten met een migrantenachtergrond. Gesprekken met deze groep journalisten leverden enkele opvallende resultaten op.⁴⁴ Hoewel de soort aanstelling in verhouding gelijk is (ruim de helft heeft een voltijds contract) is het opvallend dat 67% van de Nederlandse journalisten man is, tegenover 51% onder de 'niet-Nederlandse' respondenten. 64% van de journalisten met Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse of een Indonesische achtergrond werkt bij de landelijke publieke omroep. In de tijdschriftensector werken de minste allochtone journalisten: één procent.⁴⁵ Daarnaast geeft 26% van de journalisten met een allochtone achtergrond als specialisatie op: de multiculturele samenleving – tegen 4% van de autochtone deelnemers aan het onderzoek. Ook noemt de helft van de allochtone buitenlandverslaggevers als specialisatie het land of de regio van herkomst. Dit suggereert dat het op redacties relatief vaak voorkomt dat de allochtone reporter direct de 'allochtone beat' krijgt toegewezen, dan wel zelf kiest. Bij deze cijfers moet opgemerkt worden, dat (ten tijde van het schrijven van deze bijdrage) 3% van de Nederlandse hoger opgeleide beroepsbevolking uit allochtonen bestaat – hetgeen overeenkomt met het percentage in onze studie, aangezien de journalistiek als een beroepsgroep voor hoger opgeleiden te classificeren is.⁴⁶ Redactionele representatie zit wellicht niet in absolute getallen, maar in de relatieve plaatsing, werkomgeving en taakomschrijving van journalisten met een etnische minderheidsachtergrond. Met andere woorden: representatie op redactioneel niveau moet zeker ook bekeken worden in termen van de vraag op welke plekken allochtone journalisten werken en welke positie zij in de redactionele hiërarchie innemen, niet alleen vanuit de vraag of er sowieso allochtone verslaggevers werkzaam zijn.

Representatie bij in- en doorstroom

Een punt van discussie is de in- en doorstroom van allochtone journalisten bij de redacties van de *mainstream* media in Nederland. Dit aspect van de multiculturele realiteit is een speerpunt van het mediabeleid van de regering – media-staatssecretaris Rick van der Ploeg heeft zelfs publiekelijk het instellen van 'minderhedenquota' voor redacties overwogen.⁴⁷ Conclusies uit onderzoek bij de omroep

en de gedrukte media hebben laten zien dat het bij werkgevers niet aan welwillendheid ontbreekt in deze.⁴⁸ Ook bij landelijke dagbladen bestaat er veel goede wil als het gaat om sollicitaties van met name allochtonen. Onderzoek naar het falen van de in- en doorstroom van etnische minderheden in de Verenigde Staten heeft uitgewezen dat het veelal exclusief ‘witte’ netwerk van de media waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak hiervan is.⁴⁹ Ook in Nederland lijkt er een min of meer uitsluitend autochtoon netwerk in de media te bestaan, hetgeen een *bottleneck* van de representatie-problematiek zou kunnen zijn. Recent onderzoek van Mixed Media in Nederland laat zien dat in de huidige redactiecultuur bij vooral kranten en tijdschriften opvattingen over allochtone journalisten veelal een relatie leggen tussen etnische achtergrond en achterstand en daardoor stigmatiserend werken. Allochtone journalisten worden vaak kritischer benaderd dan autochtone – iets wat in de wetenschappelijke literatuur ter zake ook wel de “last van vertegenwoordiging” is genoemd.⁵⁰ Dit suggereert dat allochtone journalisten niet alleen een goede journalist moeten zijn, maar ook als vertegenwoordigend voor ‘de allochtonen’ in Nederland gezien worden. Met andere woorden: wat zij zeggen of doen wordt niet (alleen) gezien als een individuele prestatie, maar als iets wat ‘typisch’ is voor alle allochtonen. Een ander probleem bij de in- en doorstroom van allochtone journalisten heeft te maken met de bescheiden begeleiding van nieuwkomers op redacties in het algemeen. Onderzoek van *Mixed Media* constateert bijvoorbeeld als knelpunt het grote gebrek aan kweekvijvers in de algemene nieuwsmedia, waardoor allochtone journalisten te vaak terecht komen bij multiculturele media en er een soort van ‘gettovorming’ plaats vindt in het Nederlandse medialandschap.⁵¹

Representatie: betreffende de (sociologie van) bronnen

Een aanvullende opmerking bij de representatie van migranten in de media geldt de sociologie van bronnen in het nieuws. Het veelal autochtone netwerk van journalisten lijkt de participatie van allochtone zegslieden en deskundigen in de weg te staan. Vooralsnog lijken journalisten in ons land nog weinig gebruik te maken van de alternatieve netwerken, aangeboden door Miramedia, NVJ-bureau MenM of het Meer van Anders. Uit inhoudsanalyses blijkt ook in Nederland dat de (‘witte’) elite vooralsnog bijna uitsluitend het woord krijgt in de media.⁵² Uit onze interviews blijkt met name dat dit een probleem is voor de meeste ‘algemene’ nieuwsverslaggevers, maar dat de specialisten bij de verschillende media wel degelijk bewust rekening houden met ‘kleuring’ van bronnengebruik. De journalisten merkten daarbij op, dat de toenemende nadruk op het aan het woord laten van ‘de man in de straat’ volgens hen vooral in de Randstad bijna automatisch betekent dat je als verslaggever juist allochtone Nederlanders als bron moet opvoeren. Daarnaast bestaat het traditionele bronnenbestand van de journalistiek – woordvoerders, politici, directies van bedrijven en maatschappelijke organisaties - in toenemende mate uit mensen uit migrantculturen, en is het zogenaamde ‘elitaire’ karakter van dit bronnenbestand minder homogeen dan men doorgaans aanneemt.⁵³ Wat opviel in de reactie van de journalistiek op de kritiek jegens de verslaggeving over Islam en moslims in het algemeen na 11 september 2001 (de aanslagen in de Verenigde Staten) was, dat nadrukkelijk werd geklaagd over het ontbreken van een aanspreekbare dan wel geloofwaardige organisatie of woordvoerder namens de islamitische gemeenschap in Nederland.⁵⁴ Hoewel hier nadrukkelijk een allochtone bron wordt gezocht, moet deze wel qua definitie voldoen aan een ‘witte’ autochtone en klassiek-professionele definitie van de kenmerken van een betrouwbare nieuwsbron. De al eerder in de literatuur gesignaleerde problematiek van de (impliciete) ontkenning van interne

diversiteit binnen de ‘groep’ allochtonen of etnische minderheden in Nederland is ook hier weer aan de orde.

Representatie tussen journalist en ‘het publiek’

Tot slot moet er bij deze aspecten van representatie een kanttekening geplaatst worden: de Nederlandse journalist is qua sociale demografie ‘iemand anders’ dan de gemiddelde Nederlander, net zoals de allochtone journalist niet per definitie representatief voor zijn of haar ‘groep’ gezien kan worden. De samenstelling van deze gespecialiseerde beroepsgroep kan met niet opgevat worden als indicatief voor de sociaal-demografische samenstelling van de Nederlandse bevolking dan wel het mediapubliek in het algemeen. Journalisten in de meeste (Westerse) landen zijn bijvoorbeeld veel linkser, veel hoger opgeleid en over het algemeen veel liberaler in hun opvattingen dan het publiek.⁵⁵ De gegevens van de allochtone journalisten in het onderzoek vormen ook daarom geen afspiegeling van de Nederlandse multiculturele samenleving. Het uitblijven van duidelijke dan wel significante verschillen in de opvattingen tussen Nederlandse journalisten en collega’s met een niet-Nederlandse etnische achtergrond steunt de conclusie, dat journalisten over het algemeen qua sociale demografie en opvattingen weinig onderling verschillen. De al dan niet gevonden diversiteit in antwoorden van journalisten kan niet verklaard worden door sociaal-demografische variabelen, maar lijkt eerder afhankelijk van andere factoren, zoals het mediumgenre en mediumtype waarvoor men werkzaam is. Wetenschappelijk onderzoek heeft tot op heden niet kunnen aantonen dat een veranderende samenstelling van een redactie (bijvoorbeeld de toename van vrouwen in de beroepsgroep gedurende jaren ’80 en ’90 van de 20ste eeuw) direct gevolgen heeft voor de inhoud van de media. De journalistiek als spiegel van de samenleving in termen van de samenstelling van haar redacties biedt hierdoor geen (uitsluitend) soelaas als het gaat om de noodzaak tot meer (culturele) diversiteit in media-inhoud.

Verantwoordelijkheid en journalistieke functie

De multiculturele samenstelling van de Nederlandse bevolking wordt door verschillende auteurs verondersteld van invloed te zijn op het besef van sociale verantwoordelijkheid onder journalisten – ofwel: hoe ‘kleurrijker’ de samenleving, hoe bewuster de journalist met zijn of haar divers publiek om zou moeten gaan.⁵⁶ Hiermee wordt impliciet verwezen naar de ‘spiegelfunctie’ van de media in een democratie. Interviews met journalisten hebben al eerder laten zien dat velen van hen het hier niet mee eens zijn, waarbij voorop gesteld wordt dat de journalist neutraal moet berichtgeven en zich niets zou moeten aantrekken van eventuele gevoeligheden bij (delen van) het publiek. Deze neutraliteit scoort ook hoog in het zelfbeeld van Nederlandse journalisten in de survey: 44% van hen vindt dit zelfs het belangrijkste aspect van het werk. Opvallend daarbij in de Nederlandse scores is de hoge waardering die het interpreteren en uitleggen van complexe zaken krijgt van het journaal: met 43% een goede tweede op de importantielijst. Bij allochtone journalisten scoort het analyseren en interpreteren van nieuws wat hoger: 48%.

Toch moeten de effecten van deze zogenaamde ‘waardenvrije’ uitlegjournalistiek niet overdreven worden. Mensen lezen, horen of zien wat men zelf wil lezen, horen of zien - een proces dat media-wetenschapper Stuart Hall als het (door journalisten) encoderen en daarop (door groepen lezers, kijkers of luisteraars)

decoderen van teksten heeft geduid. De nadruk, die sommige organisaties zoals het NVJ-bureau MenM en *Miramedia* primair leggen op de verantwoordelijkheid van de journalistiek de berichtgeving ‘multicultureler’ te maken kan hiermee weliswaar niet ontzenuwd, echter wel genuanceerd worden. De populariteit van een (kritische) uitlegfunctie onder journalisten in Nederland – waarin zij overigens afwijken van collega’s in andere vergelijkbare (Westerse) landen omdat daar het duiden minder hoog wordt aangeslagen – biedt echter wel aanknopingspunten voor het voeren van een actieve discussie over wat er dan precies volgens welk perspectief en door wie uitgelegd kan of moet worden.⁵⁷

Verantwoordelijkheid en journalistiek taalgebruik

In termen van de sociale verantwoordelijkheid van journalisten moet ook naar redactioneel taalgebruik gekeken worden – waarbij het concept van de zogenaamde ‘*primary definer*’ van Stuart Hall van toepassing is. Daarbij wordt er van uitgegaan dat nieuwsmedia door de directe relatie die zij met ‘elites’ (met name politiek en zakenleven) in de maatschappij hebben in staat zijn om de sociale werkelijkheid van het publiek min of meer als eerste van definities te voorzien. Inhoudsanalyses in Nederlandse media suggereren dat etnische minderheden niet alleen veelal in een negatieve context in het nieuws komen - maar ook worden ‘gedepersonaliseerd’. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat het nieuws over autochtone en allochtone Nederlanders wordt verwoord in termen van ‘ons’ (als individu: de buurtbewoner) versus ‘zij’ (als groep: de Marokkaanse jongeren, de allochtonen in de Randstad). Allochtonen komen met andere woorden betrekkelijk weinig aan het woord in het nieuws, of krijgen uitsluitend een stem als allochtoon, en niet als ‘gewone’ burger. De journalistieke verantwoordelijkheid in deze sluit aan de selectie van bronnen voor en in het nieuws: door het rechtstreeks aan het woord laten van allochtonen in het nieuws worden taal en informatie in de berichtgeving persoonlijker en ‘kleurrijker’ (hetgeen niet automatisch wil zeggen dat mediataal daardoor genuanceerder wordt). De primaire definitie van de multiculturele samenleving zoals deze door nieuwsmedia wordt aangeboden, is er meestal een van sociale onrust en problemen die een bepaalde groep mensen – vul in: buitenlanders, gastarbeiders, migranten, allochtonen, asielzoekers, vluchtelingen, zigeuners – veroorzaakt voor ‘de’ Nederlander, dan wel de Nederlandse samenleving. Deze conclusie werd ook getrokken in een onderzoek uit 1966 over de Nederlandse berichtgeving in de pers over gastarbeiders, waar de onderzoekers stelden dat de strekking van artikelen in vele gevallen uit ging naar de problemen waarvoor de Nederlander, ‘onze’ samenleving zich geplaagd ziet.⁵⁸ In een periode van ruwweg vier decennia lijkt er – ondanks aantoonbaar toegenomen aandacht en redactioneel volume voor multiculturaliteit en een veranderende samenleving – qua perspectief en journalistieke verantwoordelijkheid nog weinig veranderd.

De in Nederland al geruime tijd gevoerde discussie over het al dan niet vermelden van de nationaliteit of etniciteit van personen in het nieuws heeft eveneens met de taaldiscussie te maken. Journalisten kiezen over het algemeen een perspectief van ‘relevantie’ als bepalende overweging hierbij, hoewel tal van media (variërend van de landelijke commerciële omroep tot de *Haagsche Courant*) voor het al dan niet vermelden van iemands achtergrond wel degelijk codes of richtlijnen hebben opgesteld. In een reeks aanbevelingen voor journalistiek in de multiculturele samenleving bepleit Garjan Sterk (van *Meer van Anders*) als aanpak hiervoor het stellen van de vraag, waarom iets gebeurd is alvorens over te gaan tot het vermelden van nationaliteit, cultuur of bijvoorbeeld geloof.⁵⁹ Ook een toelichting bij een dergelijke vermelding zou volgens Sterk noodzakelijk zijn. In het benoemen van een bepaald aspect

van (veronderstelde) kenmerken van een persoon of groep in het nieuws – nationaliteit, huidskleur, leeftijd, enzovoorts - schuilt het gevaar dat dergelijke informatie direct in verband wordt gebracht met gebeurtenissen die daar niets mee te maken hebben, of waarbij een causale relatie op geen enkele manier aangetoond kan worden. Dit overigens los van het gegeven, dat het vaststellen van iemands' identiteit aan de hand van sociaal-demografische criteria niet (meer) zo eenvoudig is in de Nederlandse samenleving. Mensen (vooral jongeren, tweede of derde generatie migranten) blijken in hun zelfdefinitie nogal uiteenlopende en steeds wisselende criteria te hanteren: het ene moment noemt men zichzelf 'Turks', het nadere moment kiest men voor 'Amsterdammer', 'Moslim' dan wel 'Nederlander'.⁶⁰ Of het nu in de context van een journalistiek verhaal of een wetenschappelijk artikel is, een uitspraak over bijvoorbeeld 'de' Turkse gemeenschap in Nederland veronderstelt een soort van vaststaande gemeenschappelijkheid, die in de werkelijkheid niet (of hooguit soms) bestaat.

Journalistiek taalgebruik heeft betrekking op woordkeuze en zinsbouw, maar ook op het formulaïsche karakter van een nieuwstekst waarbinnen slechts weinig variatie mogelijk lijkt: journalisten worden getraind om binnen bepaalde en tamelijk vastomlijnde formules en programma *formats* hun verhalen te vertellen.⁶¹ De voortschrijdende digitalisering en convergentie van media, het toetreden tot de markt van verschillende nieuwsaanbieders (variërend van commerciële omroepen, nieuwssites op het *Web* tot gratis dagbladen) en de langzaam maar zeker veranderende samenstelling van de journalistieke beroepsgroep (vooral door verjonging en multiculturalisering) scheppen daarbij wellicht ruimte om aan dergelijke formules te sleutelen om een betere, meer pluriforme taal mogelijk te maken. Uit inhoudsanalyses blijkt dat (negatief) stereotyperend nieuws over etnische minderheden vooral terug te vinden is op de 'harde' nieuwspagina's van kranten, maar veel minder voor komt in populaire genres (zoals talkshows op televisie of *human interest*-rubrieken van dagbladen), sportnieuws, of bijvoorbeeld programma's, dagbladonderdelen en tijdschriften specifiek gericht op *lifestyle* onderwerpen (bijvoorbeeld kleding, uitgaan, popmuziek). Nader onderzoek onder journalisten die voor dit soort genres werken wijst uit, dat zij op een iets 'vrijere' manier om gaan met klassieke journalistieke conventies als waarheid, betrouwbaarheid en ethiek.⁶² Dit is geen pleidooi voor het loslaten van journalistieke kwaliteitscriteria; het is veeleer een argument voor een verruiming van de mogelijkheden en daarmee redactionele autonomie binnen bestaande nieuwsgenres.

Verantwoordelijkheid en rolpercepties

Verschillende rolpercepties van journalisten kunnen gezien worden als een indicatie van de manier waarop zij aan sociale verantwoordelijkheden invulling geven. De twee uitersten op het gebied van de multiculturele verslaggeving zijn de twee posities: 'is niet anders dan de rest' en juist 'alles extra uitleggen'. Daarbij stelt het ene kamp, dat een journalist vooral niet al te moeilijk moet doen en dat het werk onafhankelijk is (of zou moeten zijn) van de samenstelling van de bevolking. Aan de andere kant staan zij, die menen dat de veronderstelde onwetendheid van de gemiddelde Nederlander ten opzichte van andere (en met name migrant-) culturen de verslaggever een soort opvoedersrol in de schoenen schuift. Beide posities zijn problematisch: de ene sluit de ogen voor de sociale ongelijkheid in de samenleving, de andere kan tot het overmatig benadrukken van verschillen en problemen leiden hetgeen juist vooroordelen aanwakkert, bevestigt dan wel verscherpt. Uit de data van de landelijke survey blijkt dat onder ongeveer een kwart van alle journalisten in Nederland steun kan worden gevonden voor een 'voorlichtende'

taakopvatting gezien de populariteit van het analyseren en uitleggen onder de respondenten. Belangrijker nog is het gegeven, dat zowel uit deze survey als uit de verschillende diepte-interviews met experts daarna duidelijk wordt, dat het hier niet zozeer om twee ‘kampen’ van journalisten gaat; veruit de meeste journalisten zijn pluralistisch in hun rolopvattingen en kiezen voortdurend en wisselend positie ergens op het continuüm tussen de ‘neutrale boodschapper’ en een ‘betrokken opvoeder’. We vroegen de journalisten ook naar hun specialisaties. Uit de antwoorden van journalisten met als specialisatie ‘multiculturele samenleving’ blijkt dat deze voorlichtende rol de eerste plaats moet delen met een confrontatierol, hetgeen afgeleid kan worden uit een voorliefde voor het kritisch en sceptisch volgen van met name overheid en zakenleven en het willen onderzoeken van claims en uitspraken van de overheid. Maar ook bij deze groep journalisten zien we een pluralistische visie op het eigen functioneren terug.

Journalisten lijken niet (meer) bang om maatschappelijk gevoelige onderwerpen zoals de multiculturele problematiek op de media-agenda te zetten, getuige de resultaten van inhoudsanalyses en ons onderzoek. Daarbij moet deze ontwikkeling ook met de nodige zorg bezien worden; uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat de toegenomen aandacht voor de positie van minderheden niet heeft geleid tot meer ‘harmonie’ tussen de verschillende etnische bevolkingsgroepen, sterker nog: deze berichtgeving lijkt eerder bij te dragen aan vooroordelen en ‘raciaal’ conflict.⁶³ Alleen méér verhalen brengen over multiculturele verscheidenheid is met andere woorden geen oplossing. Een cultureel divers perspectief in de media lijkt eerder samen te hangen met de door journalisten gekozen rol die men speelt in de samenleving: opiniërend of neutraal, gericht op publieke instanties of op de ‘gewone’ burger, sceptisch-afstandelijk of juist betrokken.

Verantwoordelijkheid en interesse

Tot slot moet gekeken worden naar de legitimering door journalisten van de berichtgeving over multiculturele onderwerpen. De journalisten werd daarom tijdens onze survey gevraagd of ze konden schatten in welke onderwerpen hun publieken het meest, dan wel het minst geïnteresseerd zijn. Daarbij kwam een rangorde aan het licht waarbij de multiculturele samenleving de rij sluit, en met name het laagst scoort onder autochtone journalisten. Over het algemeen denken de journalisten dat de brede thematiek van de multiculturele samenleving slechts weinig Nederlanders echt interesseert. Deze conclusie suggereert dat ondanks de structurele aandacht voor nieuws betreffende etnische minderheden, de gemiddelde journalist niet het vertrouwen heeft dat daarmee een groot publiek bereikt dan wel geïnteresseerd kan worden.

Uit de opvattingen over het publiek zou afgeleid kunnen worden, dat de meeste journalisten hun lezers, kijkers of luisteraars zien als voornamelijk ‘wit’ en autochtoon (waarin ze overigens gesteund lijken te worden door het meeste marktonderzoek).⁶⁴ Deze slotsom wordt gesteund door onderzoek naar mediagebruik onder etnische minderheden in Vlaanderen en in Nederland, waaruit blijkt dat zij vooral klagen over het feit dat journalisten wel schrijven over ‘de multiculturele samenleving’, maar nauwelijks aandacht besteden aan onderwerpen die specifiek allochtone burgers interesseren, zoals nieuws uit zogenaamde ‘herkomstlanden’ (Marokko, Turkije, Suriname), aandacht voor de problemen van kleine middenstanders en de humanitaire (in plaats van financieel-economische of politieke) aspecten van inburgering, integratie en migratie.⁶⁵

Tot slot

Ter afsluiting moet allerleerst een kanttekening geplaatst worden bij het gebruikte journalistenonderzoek voor deze bijdrage: heeft wat journalisten zeggen iets te maken met wat ze doen? Daarover biedt de literatuur weinig uitsluitsel. Aangenomen mag echter worden dat de redactionele en professionele besluitvorming van de individuele journalist een afspiegeling is van het onderhandelingsproces tussen persoonlijke en structurele aspecten van het werk. Met andere woorden: de journalist kan gezien worden zowel als produkt van zijn of haar persoonlijke achtergrond, milieu, opleiding en opvoeding, als van zijn of haar werkomgeving, arbeidsverhouding en bedrijfscultuur. Het lijkt geen overbodige luxe om aan te nemen dat persoonlijke achtergrond en zelfbeeld van journalisten wel degelijk invloed hebben op zijn of haar professionele attitude - en daarmee op de geproduceerde inhoud van de media. Hoewel deze bijdrage niet pretendeert op de verschillende gesignaleerde prangende kwesties afdoende antwoord te geven, kan toch aan de hand van de hier gepresenteerde argumenten en resultaten een poging gewaagd worden tot enkele conclusies en aanbevelingen te komen over de verschillende manieren waarop de journalistiek in ons land met onze multiculturele samenleving om kan gaan.

Op het gebied van kennis lijkt met name het fundamentele besef, dat alle verslaggeving een multiculturele component heeft, bij te dragen aan een bredere oriëntering van de gemiddelde journalist op verschillen (én overeenkomsten) tussen culturen, etniciteiten en minderheden in de samenleving. Deze kennis dient niet voorbehouden te zijn aan een enkele specialist. Daarnaast is het van belang dat journalisten meer ervaringskennis opdoen, daar waar het gaat om het maken en onderhouden van persoonlijke contacten in bijvoorbeeld de zogenaamde ‘achterstandswijken’, het leren van een andere dan Westerse taal (bijvoorbeeld Turks of Arabisch) en het bezoeken van verschillende culturele en religieuze gemeenschaps-bijeenkomsten. Verschillende journalisten merkten in ons onderzoek op, dat zij hierdoor een veel betere blik kregen op de multiculturalisering van onze samenleving. Cruciaal aspect van deze aanbeveling is de kennisdeling op redactioneel niveau: weten journalisten van elkaar wat de aanwezige specialismen en expertises zijn en in hoeverre maken ze daar gebruik van? Onderzoek en ervaringen uit de praktijk suggereren dat hieraan nog betrekkelijk weinig wordt gedaan op redacties.

De ontwikkelingen in de Nederlandse media suggereren dat de afspiegeling ofwel het absolute aantal allochtone journalisten geen eerste punt van zorg hoeft te zijn; het aantal hoog opgeleide allochtonen loopt min of meer parallel met het aantal allochtone journalisten in ons land. Ook blijkt uit de bestanden van organisaties zoals *Mixed Media* en uit het landelijke journalistenonderzoek dat het aan getalenteerde en/of gekwalificeerde allochtone journalisten in Nederland niet ontbreekt. Daarmee dient de aandacht te verschuiven naar de aan allochtonen toegewezen werkplek en -specialisatie, alsmede voor de samenstelling van netwerken en het bronnengebruik van journalisten in het algemeen. Op dit gebied lijkt vooral de autochtone ofwel ‘witte’ samenstelling van de gevestigde netwerken in de media fnuikend te werken voor een representatieve verhouding in termen van ‘kleurrijke’ pluriformiteit in de nieuwsverslaggeving. Meer recente initiatieven zoals de online deskundigendatabase *Perslink* zouden hierin verandering kunnen brengen. Daarnaast is grondige studie naar de redactionele hiërarchie en de plaats, welke minderheden zoals allochtonen (en ook bijvoorbeeld vrouwen en jongeren) daarin innemen noodzakelijk, vooral gezien vragen over doorstroming en medezeggenschap.

Uit ons onderzoek blijkt dat de Nederlandse journalisten een dubbele pet dragen: zowel kritisch uitleggen als afstandelijk informeren. Beide rolpercepties hebben problematische kenmerken in het kader van de multiculturele samenleving en de berichtgeving daarover. Het lijkt aanbevelenswaardig om de media te stimuleren (nog meer) de mengvorm tussen beide typen journalistiek op te zoeken om zo tegemoet te komen aan een pluriforme invulling van de functie van de media in de Nederlandse democratie. Daarnaast is het zaak voor de media in ons land zich (opnieuw) te oriënteren op multiculturalisering, de veranderende samenstelling van het mediapubliek en de verschuivende inhoudelijke interesses van gefragmenteerde doelgroepen in de samenleving.

Hiermee is niet gezegd dat de verschillende redacties op dit gebied niets doen; uit ons en ander onderzoek blijkt dat er wel degelijk sprake is van een proces van bewustwording in deze. Te verwachten valt dat in de (nabije) toekomst veranderingen plaats zullen vinden; verder onderzoek en publiek debat zal zich met name op deze ontwikkelingen moeten richten. Deze kanttekeningen bieden een basis voor heroverweging van de journalistiek in de multiculturele samenleving. Juist het 'blijvende' karakter van migratie en daarmee migranten rechtvaardigt een meer bewuste en weloverwogen aanpak van de professionele dilemma's van kennisniveau, representatie en sociale verantwoordelijkheid die daarmee in de media gepaard gaan.

(Footnotes)

- ¹ De auteur wil graag bedanken voor hun medewerking en commentaar: Jo Bardoel, Annemarie van Lankveld, Michiel Smis en Bart Top.
- ² Volledig dossier van (de artikelen geschreven gedurende) dit debat was tot 14 april 2001 beschikbaar op de Website van het NRC: *De multiculturele samenleving*, NRC Handelsblad, publikatiedatum: 20 mei 2000, bezoeksdatum: 13 maart 2001, <http://www.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/inhoud.html>. Het debat maakte met name zo veel los in de media door de publiekelijke problematisering van multiculturalisering en de daaraan gekoppelde vaststelling van de aanwezigheid van meerdere culturen en etniciteiten in Nederland als een permanente (in plaats van de met 'tijdelijkheid' geassocieerde status van bijvoorbeeld gastarbeiders en asielzoekers).
- ³ Voor recente overzichts literatuur zie met name: Cottle, S., *Ethnic minorities and the media: changing cultural boundaries*, Open University Press 2000. In Nederland zie vooral: Brants, K., Crone, L., Leurdijk, A., *Media en migranten: inventarisatie van onderzoek in Nederland*. Werkgroep Migranten en Media 1998 (deze inventarisatie is sinds eind 2002 ook geactualiseerd online beschikbaar via de website van de NVJ werkgroep Migranten en Media, zie hiervoor: <http://www.beeldvorming.net>); voor een ander recent overzicht van de situatie en het onderzoek in Nederland (in het Engels) zie: Valk, I. Van der, 'The Netherlands' in: Ter Wal, J. (red.), *Racism and cultural diversity in the mass media*, pp.287-309. Wenen: ERCOMER/EUMC, 2002.
- ⁴ *Journalisten in de multiculturele samenleving*, M. Deuze en A. Van Lankveld, 20 april 2001, <http://users.fmg.uva.nl/mdeuze/multiculti1.htm>. Voor andere Nederlands onderzoek waarin media professionals over deze thematiek aan het woord komen, zie vooral het werk van Irene Costera Meijer en Andra Leurdijk.
- ⁵ Deuze en Van Lankveld, *Journalisten*. Zie ook: Mark Deuze, 'Onderzoek journalistiek in Nederland 01' in *De Journalist* 104 (5), pp.20-22, 2000. Vervolgonderzoek in de loop van 2002 staat in het rapport 'Media, multiculturaliteit en journalistenonderwijs in Nederland', door M. Deuze en studenten UvA-Communicatiewetenschap, december 2002. Zie ook:
- ⁶ Kymlicka, W., *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*, Oxford 1996.
- ⁷ *Allochtonen in Nederland*, Centraal Bureau voor de Statistiek, publikatiedatum: 1 januari 2002, bezoeksdatum: 11 november 2002, <http://www.cbs.nl/nl/cijfers/kerncijfers/>.
- ⁸ Hallin, D., 'Commercialism and professionalism in American news media' in Curran, J., Gurevitch, M. (red.), *Mass media and society*, pp.243-264, Arnold 1996.
- ⁹ Dijk, T.A. van, *Minderheden in de media: een analyse van de berichtgeving over etnische minderheden in de dagbladpers*, SUA 1982; Dijk, T.A. van, *News analysis: case studies of international and national news in the press*, Lawrence Erlbaum 1988; Dijk, T.A., *Racism and the press*, Routledge 1991.
- ¹⁰ Ouaj, J., *More colour in the media: employment and access of ethnic minorities to the television industry in Germany, the UK, France, the Netherlands and Finland*. European Institute for the Media 1999. Voor de Wet Samen zie: <http://www.wetsamen.nl/>.
- ¹¹ Brants, Crone en Leurdijk, *Migranten*, p.39.
- ¹² Zie vooral hoofdstuk IV, 'Journalism and multiculturalism' in: Deuze, M., *Journalists in The Netherlands*, pp.96-127, Uitgever: Aksant 2002. Bij nagenoeg al deze initiatieven – inclusief het onderzoek van de auteur dezes – is het Bedrijfsfonds voor de Pers nadrukkelijk betrokken geweest als (mede-) financier.
- ¹³ Cottle, *Ethnic minorities*. Zie ook: Campbell, K., 'News media coverage of minorities' in Sloan, D., Erickson Hoff, E. (red.), *Contemporary media issues*, pp.90-104. Vision Press 1998.
- ¹⁴ Brants, Crone en Leurdijk, *Migranten*. Zie ook: Suudi, R., Burgemeestre, C., *Waar blijft de allochtone journalist*, Werkgroep Migranten en Media 1991.
- ¹⁵ Zie online: <http://www.perslink.nl> (*PersLink* is een digitale voortzetting van de papieren Mercurius-telefoongids, de allochtone deskundigengids 'Alles Went' en de vrouwelijke deskundigengids Index van *Meer van Anders*).
- ¹⁶ De School voor Journalistiek te Utrecht biedt haar studenten een keuzevak 'Interculturele Communicatie' aan; met 'structureel' wordt hier bedoeld: *verplicht* voor alle studenten journalistiek.
- ¹⁷ Deuze, M., 'Journalism Education and Multiculturalism: enhancing the curriculum' in *Asia Pacific Media Educator* 10.
- ¹⁸ Zie het rapport 'Media, multiculturaliteit en journalistenonderwijs in Nederland', door M. Deuze en studenten UvA-Communicatiewetenschap, december 2002.
- ¹⁹ Onder representatie wordt hier verstaan de combinatie van de dimensies (abstracte) vertegenwoordiging en afspiegeling, zoals deze met name gebruikt worden in politieke en culturele theorievorming (vgl. het werk van de Britse wetenschapper Stuart Hall: 'Encoding and decoding in the television message' in: Hall, S., Hobson, D., Lowe, A., Willis, P. (red.), *Culture, media, language*, pp.128-138, Sage 1973).
- ²⁰ Ouaj, *More colour in the media*; Deuze, *Journalists in The Netherlands*, p.69.
- ²¹ Weaver, D.H., Wilhoit, G.C., *The American journalist in the 1990s: U.S. news people at the end of an era*, Lawrence Erlbaum 1996. Delano, A., Henningham, J., *The news breed: British journalists in the 1990s*. London School of Media 1995.
- ²² Weaver, Wilhoit, *The American Journalist*, pp.213-214.
- ²³ Becker, L., Lauf, E., Lowrey, W., 'Differential employment rates in the journalism and mass communication labor force based on gender, race, and ethnicity: exploring the impact of affirmative action' in: *Journalism Quarterly* 76 (4), pp.631-645, 1999. Koerts, A., *Migranten op dagbladredacties: een evaluatie van het project 1994-1996*, Rapport Fonds Bijzondere Projecten Dagbladjournalisten 1996; zie ook de rapportage (uit 2002) van de stichting Mixed Media: <http://www.stichtingmixedmedia.nl>; Ramdjan, F., *Rapportage inventarisatie onderzoek: instroom van allochtone journalisten in de Nederlandse media*.
- ²⁴ Diekerhof, E., Elias, M., Sax, M., *Voor zover plaats aan de perstafel*, Meulenhoff 1986. Zoonen, L. van, 'Professional socialization of feminist journalists in The Netherlands' in: *Women's Studies in Communication* 1 (3), pp.1-25, 1989. Zoonen,

L. van, 'A tyranny of intimacy? Women, femininity and television news' in: Dahlgren, P. Sparks, C. (red.), *Communication and citizenship: journalism and the public sphere in the new media age*, pp.217-235, Routledge 1991.

²⁵ Hallin, D., *Commercialism and professionalism*, pp.252-253.

²⁶ Zoonen, L. van, 'A professional, unreliable, heroic marionette (M/F): structure, agency and subjectivity in contemporary journalism' in: *European Journal of Cultural Studies* 1 (1), pp.123-143, 1998.

²⁷ Sterk, G. (red.), *Media en alloctonen: journalistiek in de multiculturele samenleving*, p.95, Sdu 2000.

²⁸ Zie hiervoor verzameld onderzoek in: Weaver, D.H. (red.), *The global journalist: news people around the world*, Hampton Press 1998.

²⁹ Weaver, Wilhoit, *The American Journalist*, pp.212-214; Deuze, M., 'Allochtone journalisten in Nederland' in: *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 30 (2), pp.95-104, 2002.

³⁰ IFJ, *Freelance futures: world survey on the social and economic status of freelance journalists*, International Federation of Journalists 1999. Deuze, *Onderzoek journalistiek in Nederland*, p.21.

³¹ Zie Deuze, *Journalists in The Netherlands* (vooral hoofdstuk III).

³² Cottle, S., 'New(s) times: towards a 'second wave' of news ethnography' in: *Communications* 25 (1), pp.19-41, 2000; Deuze, M., 'National News Cultures: Towards a Profile of Journalists Using Cross-National Survey Findings' in: *Journalism & Mass Communication Quarterly* 79 (1), pp.134-149.

³³ Gans, H., *Deciding what's news*, pp.146-147, Vintage Books 1979. Schudson, M., 'The sociology of news production revisited' in: Curran, J., Gurevitch, M. (red.), *Mass media and society*, pp.141-159. Arnold 1996.

³⁴ ³⁴ Brants, Crone en Leurdijk, *Migranten*. Sterk, *Media en alloctonen*.

³⁵ Schlesinger, P., 'Rethinking the sociology of journalism: source strategies and the limits of media-centrism' in: Ferguson, M. (red.), *Public communication: the new imperatives*, pp.61-83. Sage 1990. Zie ook: Campbell, *News media coverage*, pp.96-100.

³⁶ Een voorbeeld hiervan is de nota 'Ten aanval' (november 2002) van Hans Laroes, hoofdredacteur van het NOS televisiejournaal, waarin hij oproept meer 'de wijken' in te zullen gaan.

³⁷ Evers, H.J., *Journalistiek en ethiek*, p.64, Eburon 1987.

³⁸ Scammell, M., Semetko, H. (red.), *The media, journalism and democracy*, pp.xi-xlix. Ashgate, 2000.

³⁹ Cottle, *Ethnic minorities*. Zie voor een recente kwalificatie hiervan: Entman, L., Rojecki, *The black image in the white mind: media and race in America*, University of Chicago Press 2000.

⁴⁰ Van Dijk, *Minderheden*; Van Dijk, *News analysis*, Van Dijk, *Racism*.

⁴¹ Leurdijk, A., *Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving*, Het Spinhuis 1999 (over programmamakers).

Donselaar, J. van, Claus, F., Nelissen, C., *Monitor racisme en extreem-rechts. Tweede rapportage: media*, LISWO 1998 (een rapportage van interviews met journalistieke volgers van extreem-rechts).

⁴² De literatuur welke hierna primair gebruikt wordt bestaat uit eigen onderzoek in: Deuze en Van Lankveld, *Journalisten*; Deuze, *National news cultures*; Deuze, *Journalists in The Netherlands*. Verdere bronnen en naslagwerken: Brants, Crone en Leurdijk, *Migranten*; Sterk, *Media en alloctonen*; MediaGroep, *Etnische minderheden en de media*, CD-Rom Katholieke Universiteit Nijmegen 2000; Van der Valk, *Racism and cultural diversity in the media: the case of The Netherlands (1995-2000)*, European Monitoring Centre against Racism 2001; LBR, *Media en beeldvorming: een literatuuroverzicht*, Rapport Landelijk Bureau tegen Racisme 2001.

⁴³ Bardoel, J., *Publieke journalistiek in een private wereld*, Rapportage Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 1999.

⁴⁴ Zie ook: De Vries, E., 'De 300 multiculti journalisten van Nederland' in: *De Journalist* 106 (16), pp.20-30, 2001; Deuze, M., 'Allochtone journalisten in Nederland' in: *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 30 (2).

⁴⁵ Hierna wordt voor journalisten met een 'niet-Nederlandse' etnische achtergrond voor het gemak de term 'allochtoon' gebruikt, hoewel beide categorieën formeel niet noodzakelijkerwijs hetzelfde betekenen.

⁴⁶ Chorus, J., 'Stoottroepen van de integratie' in: *NRC Handelsblad*, 17 februari 2001, pp.33-34.

⁴⁷ Ploeg, R. van der, *Pluriforme informatie in een pluriforme samenleving*, Toespraak van de staatssecretaris OCenW, Perscentrum Nieuwspoor Den Haag, 25 maart 1999.

⁴⁸ Ouaj, *More colour in the media*; Ramdjan, *Rapportage*.

⁴⁹ Becker, Lauf en Lowrey, *Differential employment rates*.

⁵⁰ Shohat, E., Stam, R., *Unthinking Eurocentrism: multiculturalism and the media*. Londen: Routledge, 1994.

⁵¹ Ramdjan, *Rapportage*.

⁵² Brants, Crone en Leurdijk, *Migranten*, p.16.

⁵³ Zie met name een heldere kritiek hierover in: Schlesinger, *Rethinking the sociology of journalism*.

⁵⁴ Discussie bij het debat 'Een maand later: 11 september en de binnenlandse gekte', georganiseerd door de NVJ in perscentrum Nieuwspoor, Den Haag op 10 oktober 2001. Zie ook: Deuze, M., 'De media en het beeld van de Islam', een essay voor de knipselkrant, behorende bij dit NVJ debat.

⁵⁵ Weaver, *The global journalist*.

⁵⁶ Van deze denkwijze is met name de weerslag te vinden in de bundel essays van Sterk, *Media en alloctonen*.

⁵⁷ Deuze, *National news cultures*; zie ook: Deuze, M., 'De Nederlandse journalist (Onderzoek journalistiek in Nederland 07)' in: *De Journalist* 106 (4), pp.18-21. Online beschikbaar op de NVJ website 'Villamedia', URL: http://villa.intermax.nl/journalist/DOSS/DOSS_center_deuz.20198.html.

⁵⁸ Van Emmerik-Levelt, H. and Teulings, A.W.M., 'Buitenlandse arbeiders en de Pers' in: Wentholt, R. (red.) *Buitenlandse arbeiders in Nederland*, Spruyt 1967.

⁵⁹ Sterk, *Media en allochtonen*, p.127.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld: Hall, S., 'Old and new identities, old and new ethnicities' in: A. King (redactie), *Culture, Globalization and the World System* (pp.19-39). Londen: MacMillan, 1991.

⁶¹ McNair, B., *The sociology of journalism*, pp.63-64, Arnold 1998.

⁶² Zie vooral hoofdstuk VI, 'Journalism and infotainment' in: Deuze, M., *Journalists in The Netherlands*, pp.158-185, Uitgever: Aksant 2002.

⁶³ Entman en Rojecki, *The black image*.

⁶⁴ Zie bijvoorbeeld voor een overzicht van het mediapubliek: Bakker, P., Scholten, O., *Communicatiekaart van Nederland*, p.7 (kranten), 46 (tijdschriften), 91 (radio), 126 (televisie). Uitgever: Samsom, 1999.

⁶⁵ Mediagroep, *Etnische minderheden en de media*. Zie ook: d' Haenens, L., Saeys, F., *Media en multiculturaliteit in Vlaanderen*, Academia Press 1996.